

ДАІССОК

Актуальні проблеми історії, археології та етнології

ВИПУСК III
2011

Савенков В.

Одеський національний університет імені І.І.Мечникова

Історичний факультет

ОДИСОС.
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
ІСТОРІЇ, АРХЕОЛОГІЇ ТА ЕТНОЛОГІЇ

Одеса - 2011

УДК 94:902:572.9 (08)

ББК 63я 4

О 417

ISBN 966-96181-5-2

Одіссос. Актуальні проблеми історії, археології та етнології. – Одеса, 2011. – 320 (311+ IX) с.

До збірки увійшли матеріали міжнародної конференції „Одеські Читання”, яка пройшла на історичному факультеті Одеського національного університету імені І. І. Мечникова 15-16 квітня 2011 р. Статті студентів, аспірантів та молодих вчених охоплюють різні галузі історичної науки. Опубліковані дослідження відображають авторське бачення проблем історії, етнології та археології. Матеріали подаються в авторській редакції.

Видання розраховане на студентів, аспірантів та викладачів вищої школи.

Редакційна колегія:

к.і.н., доц. Кушнір В.Г. - Голова редакційної колегії

д.і.н., проф. Гребцова І.С.

д.і.н., проф. Дзиговський О.М.

д.і.н., проф. Дьомін О.Б.

д.і.н., проф. Сминтина О.В.

д.і.н., проф. Хмарський В.М.

к.і.н., доц. Вінцовський Т.С.

к.і.н., доц. Луговий О.М.

к.і.н., доц. Немченко І.В.

к.і.н., доц. Петрова Н.О.

к.і.н., доц. Поспелов А.С.

к.і.н. Ковальський С.В. - Відповідальний редактор

Рецензент:

д.і.н., проф. Урсу Д. П., Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Відповідальний секретар - Штепко О.Ю.

Технічний редактор - Березін С.Є.

Обкладинка – Скрипніченко М.С.; ідея - Дьомін О.Б.

Емблема – Гуртовий С.А.

*Затверджено до друку Вченою радою історичного факультету
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
(протокол № 8 від 17 травня 2011 р.)*

Видавництво ФЛП «Фридман А.С.»

© Одеський національний університет імені І.І. Мечникова
Історичний факультет
© Автори статей

<i>Торохтій О.</i> Формування образу ромів в історичній свідомості українців.....	84
<i>Фецик І.</i> Весільні обряди Тернопільського Поділля в селі Касперівці (рвання барвінку, вінкоплетення, «виплясування» деревця).....	86
<i>Худайбердієва (Аширгельди-гизи) О.</i> Мусульманські норми в системі харчування кримських татар.....	87
<i>Чокан К.</i> Весілля у Флоренції в епоху Відродження.....	90

ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО, ІСТОРИОГРАФІЯ, БІОГРАФІСТІКА

<i>Березин С.</i> Антиковедение и его представители в Новороссийском университете: кафедра теории и истории искусств: Ф.А.Струве, Н.П.Кондаков.....	93
<i>Брель О.</i> О.І.Тереножкін – дослідник археологічної спадщини Чигиринського краю.....	97
<i>Господаренко О.</i> Історія генуезької Кафи в роботах Л. П. Коллі.....	99
<i>Гудзь В., Таравська Я.</i> Оцінка дій влади щодо селянства Мелітопольщини у 1932-1933 рр. у архівних документах і свідченнях очевидців.....	101
<i>Дибас О., Ширяєва Т.</i> Иностранное инвестирование Области Войск Донского: источники по проблеме.....	103
<i>Корнійчук Л.</i> Значення діяльності Аркадія Жуковського в організації українського наукового життя у Франції.....	105
<i>Недошитко І.</i> Українознавчі наукові студії в США.....	109
<i>Павлючик Т.</i> Роль Закарпатського студентства в подіях 1938 р. (за спогадами В.Гренджі-Донського).....	112
<i>Петрова А.</i> Усна історія про українців та євреїв Одещини в часи Голодомору 1932-1933 років та Другої Світової війни.....	114
<i>Савенков В.</i> Британські парламентські папери ХІХ ст. як джерело з історії Великобританії.....	116
<i>Таравська Я.</i> Визначення Андрієм Жуком характеру і провідної мети українського кооперативного руху.....	118
<i>Ткаченко В.</i> Німецька пропаганда в Трансністрії (за матеріалами газети «Der Deutsche in Transnistrien»).....	120
<i>Шляхтич Р.</i> Протистояння ОУН(Б), УПА та радянської влади у повоєнний час на території Західної України: сучасна вітчизняна історіографія проблеми.....	122
<i>Штепко Е.</i> Проблема о.Змеиный на страницах периодической прессы (на примере общественно-политического еженедельника «Зеркало недели»).....	126
<i>Якименко Л.</i> Внесок Надії Суровцової в розвиток уманського краєзнавства.....	131

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ (до початку ХХ сторіччя)

<i>Башкова І.</i> До питання формування штату Канцелярії Таврійського губернатора.....	133
<i>Бондар В.</i> Особливості формування та структура сухопутних військ Української Держави (1918 р.).....	136
<i>Забіяка Ю.</i> Взаємовідносини Української козацької держави з Московським царством (60 – 70 роки ХVІІ ст.).....	140
<i>Калініченко В.</i> Укріплення сторожових фортець давньоруської Буковини.....	144
<i>Коваленко С.</i> Діяльність чеських товариств у м. Одеса в 1882-1915 рр.	145
<i>Ложешник А.</i> Роль роду Горленків у розвитку Прилуцького полку.....	147
<i>Назарова Є.</i> Діяльність чорносотенних організацій Півдня України у 1903–1914 рр.	151
<i>Носенко М.</i> Реформування Гетьманщини 1706-1708 рр. як передумова «зради» гетьмана Івана Мазепи.....	156
<i>Полонська М.</i> Матеріальне положення студентів підросійської України на межі ХІХ-ХХ ст.	158
<i>Прокопенко С.</i> Реорганізація Катеринославської гімназії за статутом 1864 р.	161

НОВІТНЯ ІСТОРІЯ УКРАЇНИ (ХХ-ХХІ ст.)

<i>Бублясь Н.</i> Міжнародна гуманітарна допомога соціально-незахищеним верствам населення України (1991-2006 рр.).....	163
<i>Булгакова Н.</i> Жизнь и деятельность В.И.Вернадского в Киеве.....	164
<i>Булгакова О.</i> Сторінки повсякденного життя гуманітарної.....	165

- ⁸ Павловська Анастасія Корніївна, 1920 р.н., с. Скосарівка, Миколаївського р-ну Одеської області
- ⁹ История Холокоста в Одесском регионе. / Сборник статей и документов. – Сост. М. Рашковецкий. – Одесса: Негоциант, 2006. – 372 с.
- ¹⁰ Сборник документов и материалов об уничтожении нацистами евреев Украины в 1941 – 1942 годах / Сост. А. Круглов. – К.: Ин-т иудаики, 2002. – 486 с.
- ¹¹ Козирева М. Е., Сугацька Н. В. Указ. соч.
- ¹² Лакіза Галина Іванівна, 1928 р.н., жителька с. Настасіївка, Миколаївського р-ну Одеської області
- ¹³ Рябова Ганна Іллівна...
- ¹⁴ Лакіза Галина Іванівна...

Савенков Валерій

Луганський національний університет імені Тараса Шевченка, к.і.н., доцент

Британські парламентські папери XIX ст. як джерело з історії Великобританії

Однією з характерних тенденцій сучасного розвитку української історіографії є підвищення інтересу до британістики – варто згадати, зокрема, про наукові школи, що склалися у Луганську та Одесі під керівництвом професорів М.С. Бурьяна та О.Б. Дьоміна. У міру розширення проблематики наукових досліджень постає проблема більш ефективного залучення вітчизняними істориками нових, практично не використаних до цього джерел з нової та новітньої історії Великобританії. Зважаючи на це, доцільним уявляється здійснення загального аналізу однієї з таких категорій – британських парламентських паперів.

Зважаючи на те, що парламентські папери є однією з найбільш численних та інформативних категорій джерел з історії Великобританії – лише протягом XIX ст. на розгляд британського парламенту було подано більш ніж 79 тис. документів, які містять відомості про політичний, економічний, культурний розвиток країни, – не є дивним те, що час від часу дослідники вдавалися до спроб систематизації цієї величезної групи джерел. Так, досить цінна інформація для історика, який збирається вивчати парламентські папери, міститься в каталогах та путівниках, укладених П. Коктоном, Е. Севером, Г. Фордом, П. Фордом, Дж. Хенсардом, Е. Д. Рома, Дж. Розенталем, а також у 8 та 9 томах багатотомної збірки "Англійські історичні документи" (вийшла під загальною редакцією професора Брістольського університету Д. Дугласа. – В. С.), які охоплюють, відповідно, періоди з 1783 по 1832 та з 1833 по 1874 рр.¹ Однак, ці праці становлять, переважно, більш-менш повні переліки або тематичні збірки британських парламентських паперів, у той час як будь-який аналіз останніх як джерела з тих чи інших аспектів британської історії, у них відсутній. Певним винятком у цьому відношенні можна вважати працю маститого кембриджського історика Гарольда Темперлі (1879–1939), створену ним у співавторстві з професором Лондонського університету Ліліан Пенсон (1896–1963) "Сто років дипломатичних "синіх книг", 1814–1914", яка вперше вийшла друком у 1938 р.² Аналітична частина книги присвячена, насамперед, дослідженню політики різних британських кабінетів щодо підготовки та видання "синіх книг", які стосувалися зовнішньої політики країни. В українській історіографії згадана проблема взагалі не порушувалась.

У широкому розумінні поняття "парламентські папери" охоплює широке коло документів, яке має відношення до діяльності обох палат вищого законодавчого органу Великобританії, у тому числі – публікації протоколів, результатів голосувань, інформаційних дайджестів та повних стенограм парламентських дебатів (Journals, Votes, Proceedings and Debates of the Houses), численні парламентські акти (Public, General, Local and Private Acts) та ін. Однак у більш вузькому розумінні британські парламентські папери – це різноманітні добірки дипломатичних, статистичних та інших матеріалів, проектів законів (біллів), які готувались урядом або різними парламентськими комітетами для подання на розгляд та ухвалення депутатів, ознайомлюючи останніх з нагальними проблемами розвитку країни. Через відповідний колір обкладинки більшості томів, що випускалися протягом XIX ст., такі добірки отримали загальновідому назву "Сині книги" (втім, ця назва не завжди відповідає дійсності – до парламентських паперів відносять також і "Білі книги", які доводили до відома депутатів основні здобутки політики уряду. – В.С.). Саме на цій групі документів ми й зосередимось.

Парламентські папери досліджуваного періоду, що надходили до палати громад британського парламенту, за походженням та призначенням можна умовно розділити на п'ять категорій:

– біллі (Bills, Public), які становили собою законопроекти, що подавалися на розгляд та ухвалення парламенту³;

– звіти Спеціальних комітетів (Reports of Select Committees). Згадані комітети, що склалися з певної кількості членів парламенту, за призначенням могли поділятися на Постійні комітети (Standing Committees), які призначалися на весь термін дії парламенту того чи іншого скликання, як правило, для розгляду та обговорення різного роду біллів, та, власне, Спеціальних комітетів (Select Committees), термін дії яких обмежувався, здебільшого, періодом розслідування та дослідження сучасного стану та можливих шляхів розв'язання тієї чи іншої нагальної проблеми, яка поставала перед депутатами (цей період, як правило, не перевищував тривалості однієї парламентської сесії. – В.С.);

– звіти (рахунки) та документи (Accounts and Papers). Звіти цієї категорії містили значну кількість статистичної інформації, яка походила, насамперед, з Міністерства фінансів, Міністерства торгівлі, Військового міністерства та Адміралтейства. Що ж до документів, то це могли бути донесення від британських послів, дипломатичних, військових представників у інших країнах, діячів колоніальної адміністрації, комерційні та навігаційні звіти, різноманітні статистичні огляди та витяги (у тому числі – й стосовно британських колоній та заморських володінь. – *V. C.*), дані переписів, а також договори різного характеру, укладені британським урядом з іноземними державами. Як бачимо, до цієї категорії входять також і деякі різновиди "Білих книг", які до 70-х рр. XIX ст. не публікувались окремо;

– звіти королівських комісій, уповноважених та інспекторів (Reports from Royal Commissions, Commissioners and Inspectors). До цієї групи відносились документальні результати діяльності спеціальних комісій та окремих уповноважених, які призначалися Короною для розслідування тих чи інших соціальних проблем, з'ясування обставин та причин їх виникнення та підготовки відповідних засобів вирішення. Цікаво, що на відміну, наприклад, від Спеціальних комітетів, члени комісій не обов'язково мали бути членами парламенту, але неодмінно – висококласними фахівцями з досліджуваної проблеми; їх діяльність оплачувалась з фондів відповідного міністерства чи відомства;

– офіційні урядові документи (Command Papers). Як правило, це доповіді спеціальних комісій, меморандуми та офіційні заяви про політику уряду, "королівські укази в раді" (Orders in Council), різноманітні постанови міністерств та відомств. Їхня назва походить від "command" – наказ, повеління корони, оскільки із самого початку урядові документи подавались до парламенту за повелінням монарха. Документи цієї категорії могли публікуватися у тематичних збірках разом з паперами двох попередніх категорій, залежно від того, документ якого характеру уряд вирішив за потрібне передати до парламенту, зберігаючи, однак, одну характерну відмінність від останніх – їхні номери завжди подавались у квадратних дужках. З 1870 р. перед номерами паперів цієї категорії почали ставити префікс "C" (з 1900 р. – "Cd", а з 1919 р. – "Cmd") – "Command".

Деякі з парламентських паперів, особливо – значні за обсягом, видавались окремо, однак переважна більшість у кінці сесії комплектувалася у тематичні томи із зазначенням на титульній сторінці категорії паперів, що в ньому містяться, короткого переліку тем, яким ці папери присвячені, граничних дат поточної парламентської сесії, номера тому та загальної кількості томів у серії. Самі ж парламентські документи мали на титульній сторінці, окрім назви, дату подання до парламентської канцелярії, іноді – ім'я автора (укладача), а також ідентифікаційний номер. Заслужує на увагу те, що всередині томів не існує наскрізної нумерації сторінок – за наявності змісту зі вказуванням граничних сторінок документів, кожен з останніх, між тим, має власну нумерацію. Більш того, всередині навіть одного документу окремі його розділи, наприклад, Report of the Committee, Minutes of Evidence, Appendix, можуть мати власну пагінацію. Останнє значно утруднює роботу дослідника, змушуючи його вказувати у посиланнях не тільки номер тому та документу, але й назву розділу.

Нумерація паперів, що належать до перших чотирьох категорій, розпочиналася з відкриття кожної парламентської сесії та велася у порядку надходження документів кожного типу до канцелярії парламенту (у зв'язку з чим протягом одного календарного року до парламенту могли надходити дві добірки документів з однаковими номерами, як це було, наприклад, під час сесій 1837 та 1837–1838 рр. – *V. C.*). Винятком у цьому відношенні є лише офіційні урядові документи – порядок їх нумерації не залежав від парламентських сесій, а був наскрізним упродовж усієї серії публікації. Офіційні урядові документи досліджуваного періоду відносяться до двох серій: перша охоплює 1833–1869 рр. та папери за №№1–4222 (у цій серії номери не завжди вказувались на титульному аркуші документу, що робить необхідним використання каталогів. – *V. C.*), а друга – 1870–1899 рр. та папери за №№1–9550.

Що ж до паперів, які подавались до палати лордів, то їх зміст, як правило, дублював папери нижньої палати британського парламенту. При цьому папери палати лордів мали власну нумерацію та комплектувались у томи в порядку надходження до канцелярії палати, як правило, незалежно від характеру документів, що до них входили. Втім, більшість дослідників використовує саме документи нижньої палати, оскільки, по-перше, не всі вони дублювались для подання лордам, а по-друге, деякі папери палати громад, як, наприклад, звіти спеціальних комітетів, містили рекомендації з розв'язання того чи іншого питання, які ця палата, що в досліджуваній період (внаслідок парламентських реформ 1832 та 1867 рр. – *V. C.*) набувала дедалі більших повноважень у законотворчій діяльності, нерідко використовувала як керівництво до дії.

Насамкінець відзначимо, що, незважаючи на наявність у парламентських паперах досить великої кількості інформації, не викликає жодних сумнівів те, що найбільш цілісне відображення різних аспектів британської історії XIX ст. можна отримати лише за умови опрацювання цих матеріалів у комплексі з іншими категоріями джерел – стенограмами парламентських дебатів (Hansard's Parliamentary Debates), Зводом законів Сполученого королівства (The Statutes of the United Kingdom of Great Britain and Ireland), збірками дипломатичних документів (British and Foreign State Papers), матеріалами тогочасної преси, памфлетами, мемуарами, листуванням провідних державних, політичних та громадських діячів Великобританії.

¹ Див., напр.: A General index to the Sessional papers printed by order of the House of Lords or presented by special command: 1801 to 1859. – L.: Oceana Publications, Inc., 1976. – Vls. 1–2. – 544 p.; Annual lists and general index of the Parliamentary papers relating to the East Indies, publishing during the years 1801 to 1907 inclusive. – L., 1909. – 194 p.; A Numerical finding list of British Command Papers published 1833–1961/62. – N.Y., 1967. – 148 p.; Bond M. F. Guide to the records of Parliament. – L., 1971. – 352 p.; British Parliamentary Papers Relating to India, 1662–1947: Chronological

list. – Delhi, 1992. – Vls. 1–3; English Historical Documents 1783–1832. – L., N.Y., 1996. – 1024 p.; English Historical Documents 1833–1874. – L., N.Y., 1996. – 1044 p.; Ford P. A Guide to Parliamentary Papers: what they are, how to find them, how to use them. – Dublin, 1972. – 87 p.; Ford P. Select list of British parliamentary papers, 1833–1899. – Oxford, 1953. – 165 p.; Hansard's Catalogue and Breviate of Parliamentary Papers, 1696–1834. – Oxford, 1953. – 220 p.; Subject Catalogue of the House of Commons Parliamentary Papers, 1801–1900. – Cambridge, 1988. – in 5 vls. – 4633 p. та ін.

² A century of diplomatic Blue Books, 1814–1914. – L., 1966. – 600 p.

³ Лише після вотування більшістю депутатів обох палат білль передавався на розгляд монарха і після королівського ухвалення (Royal Assent) набував сили закону. Такі біллі публікувались у збірках "The Statutes of the United Kingdom of Great Britain and Ireland", причому самі закони датувались за роками правління монарха, наприклад, "48 George III, 1808" чи "32&33 Victoria, 1868–69". У разі ж неприйняття у першому читанні білль міг подаватися до парламенту у зміненій редакції вдруге.

Таравська Яна

Київський національний лінгвістичний університет, аспірантка

Визначення Андрієм Жуком характеру і провідної мети українського кооперативного руху

Кінець XIX - початок XX століття в Україні характеризувався масовою організацією й динамічним поширенням кооперативних організацій, які слугували засобом економічного розвитку країни. Попри численні перешкоди з боку російського і польського урядів, український кооперативний рух прискорював суспільну мобілізацію та національну інтеграцію серед українського населення. Найбільш помітно ці процеси відбувались на території західних областей. В першій половині XX ст. помітний слід в історії українського кооперативного руху залишив відомий громадсько-політичний і кооперативний діяч, видатний письменник і публіцист, Андрій Ілліч Жук (1880-1968 рр.). Одним із перших досліджень кооперативної діяльності Андрія Жука була праця відомого українського економіста, кооператора та історика Іллі Витановича¹. Впродовж 1990-х рр. українськими істориками активно досліджувався початок кооперативної діяльності А. Жука в Галичині².

Актуальність обраної теми полягає у можливості обрання на основі цінного історичного досвіду найефективніших засобів успішного кооперативного розвитку та подальшого їх використання в сучасних умовах зміцнення економічної сили України.

Метою дослідження є визначення ролі відомого українського кооперативного діяча Андрія Ілліча Жука на початковому етапі розвитку кооперативного руху та його внесок у поширення серед українського народу кооперативної свідомості.

Ознайомлення Андрія Жука з кооперативною справою почалося з його переїздом у 1907 р. до Львова і призначенням у 1909 р. редактором львівського кооперативного журналу «Економіст» й популярного кооперативного часопису "Самопоміч"³. До цієї справи його заохотив директор Краєвого Союзу Кредитового Кость Панківський, який поверхнево ознайомив Андрія Ілліча з основами кооперативного діла. Подальше студювання нової справи А. Жук здійснював самостійно, використовуючи всю наявну тогочасну літературу з цієї теми. Отримавши певний обсяг інформації, проаналізувавши її та співвіднісши деякі статистичні дані з розвитку кооперації в європейських країнах, Андрій Жук дійшов висновку доцільності використання українськими кооператорами попереднього досвіду сусідніх країн.

Вивчаючи історію розвитку кооперативної справи в країнах Європи А.І. Жук знаходить цінну інформацію про перший міжнародний кооперативний конгрес, який відбувся в серпні 1895 р. у Лондоні. За словами Андрія Ілліча подібні організаційні заходи спричиняють "пропаганду кооперативної ідеї в усіх її формах і проявах шляхом обміну кооперативного досвіду", а резолюції, що приймаються на них в певній мірі являють собою спеціальні «вказівки» для кооператорів⁴.

Необхідність об'єднання широких кіл пролетаріату і селянства в кооперативні організації А.І.Жук пояснював у своїй першій статті, надрукованій на сторінках кооперативного часопису "Економіст"⁵, де він намагався донести до українського читача реальність тієї сили, яку цілий народ здатен утворити шляхом об'єднання, і разом з тим, подолати економічну кризу, в якій знаходилась країна. Кооперація за його словами являє собою "могучий, виховуючий і організуючий засіб"⁶. В цій роботі автор не тільки підтримує поширене в тих часах переконання, що кооперативна справа є складовою і необхідною ланкою в успішній політичній і економічній боротьбі пролетаріату, але й відкрито пропагує його. Подібний настрій він підтримує у своїй наступній статті, яка була опублікована на сторінках львівського часопису "Земля і воля"⁷.

Спираючись на досвід кооперативних конгресів, які відбулися в Англії, Італії та Франції у 1908 р. Андрій Жук визначає загальні принципи і основні теорії кооперативного руху⁸. За таких умов Андрій Ілліч бере на себе відповідальність заявити о необхідності і доцільності проведення подібних національних кооперативних конгресів і на території України, участь в яких є обов'язковою для всіх членів кооперативного об'єднання. За його словами такі зібрання будуть свого роду "авторитетним творцем принципів і форм нашого спілкового руху"⁹.